INESS NA TÉMU

5
2023

INDEX PESTÚNSKEHO ŠTÁTU 2023

INESS

EPICENTER
European Policy Information Center

HLAVNÝ AUTOR
CHRISTOPHER SNOWDON

AUTOR ČASTI O SLOVENSKU
RADOVAN ĎURANA

- Slovensko si v Indexe pestúnskeho štátu polepšilo z 23. na 25. miesto.

- Väčšina európskych krajín naďalej rozširuje počet a dopady paternalistických zásahov do každodenného života svojich občanov prostredníctvom zákazov, zvyšovania daní z hriechov (fajčenie, alkohol, sladkosti) a komplikovaných byrokratických predpisov v odvetviach, ktoré vlády považujú za škodlivé.

- Počet krajín, ktoré v súčasnosti uvaľujú daň z hriechu na sladené nápoje, sa viac ako zdvojnásobil z piatich v roku 2017 na dvanásť v roku 2023, a vo väčšine krajín daň na sladené nápoje zahŕňa aj nápoje s umelými sladidlami.

- Maďarsko zostáva najhoršou krajinou z hľadiska zdaňovania potravín a nealkoholických nápojov. Poľsko má najvyššiu daň z limonád po zohľadnení príjmov.

Zhrnutie

- Slovensko si v Indexe pestúnskeho štátu polepšilo z 23. na 25. miesto.

- Väčšina európskych krajín naďalej rozširuje počet a dopady paternalistických zásahov do každodenného života svojich občanov prostredníctvom zákazov, zvyšovania daní z hriechov (fajčenie, alkohol, sladkosti) a komplikovaných byrokratických predpisov v odvetviach, ktoré vlády považujú za škodlivé.

- Počet krajín, ktoré v súčasnosti uvaľujú daň z hriechu na sladené nápoje, sa viac ako zdvojnásobil z piatich v roku 2017 na dvanásť v roku 2023 a vo väčšine krajín daň na sladené nápoje zahŕňa aj nápoje s umelými sladidlami.

- V niektorých krajinách boli zavedené nové prekážky pri kúpe alkoholu. Írsko, Škótsko a Wales zaviedli minimálne ceny, Litva zvýšila zákonný vek konzumácie alkoholu a Írsko zaviedlo vizuálne bariéry regálov s alkoholom.

- Maďarsko zostáva najhoršou krajinou z hľadiska zdaňovania potravín a nealkoholických nápojov. Poľsko má najvyššiu daň z limonád po zohľadnení príjmov.

- Litva, Nórsko a Fínsko majú najvyššie dane na alkohol v pomere k priemerným príjmom. Na druhej strane, Nemecko, Česko a Taliansko majú miernejšie predpisy týkajúce sa alkoholu, čo im pomáha zostať krajinami, ktoré ponechávajú občanom v rozhodovaní o svojom životnom štýle viac slobody.

- Pätnásť krajín v súčasnosti účtuje dodatočné dane na tekutinu do e-cigariet, čo je takmer dvojnásobok oproti ôsmim krajinám v roku 2017. Predaj e-cigariet obsahujúcich nikotín je úplne zakázaný v Turecku a Nórsku a na vapovanie sa uplatňuje rovnaké obmedzenia ako na klasické fajčenie v trinástich krajinách.

- Napriek zrýchľujúcemu pribúdaniu paternalistických regulácií životného štýlu občanov existuje len málo dôkazov o tom, že takéto politiky sú skutočne účinné. Tieto opatrenia sú v platnosti viac ako desať rokov, súvislosť medzi prísnejšími nariadeniami týkajúcimi sa pitia, stravovania, fajčenia a vapovania a očakávanou dĺžkou života nie je zrejmá.

- Namiesto mikroregulácie spotrebiteľského správania by sa tvorcovia politík mali zamerať na hospodársky rast a prosperitu, aby dosiahli svoj deklarovaný cieľ zlepšiť zdravie svojich občanov.

- Skutočným cieľom zvyšovania spotrebných daní nie je kompenzácia nákladov zdravotníctva, ale zvyšovania všeobecných príjmov štátnych pokladníc.

Čo je Index pestúnskeho štátu

Index pestúnskeho štátu[1] sleduje reguláciu životného štýlu občanov v krajinách Európy už od roku 2016. Zostavuje ho združenie think tankov Epicenter[2] , hlavným autorom je Christopher Snowdon z Institute of Economic Affairs. Kompletné výsledky indexu sú zverejnené na stránke www.nannystateindex.org

Index pozostáva z troch hlavných kategórií: alkohol, nikotín a jedlo a nápoje. Každá z týchto troch kategórií má rovnakú váhu 33,3 %. Kategória Nikotín je rozdelená na tabak a elektronické cigarety s rovnakou váhou pre každú z nich, t. j. 16,7 %. percent.

Zloženie indexu pestúnskeho štátu

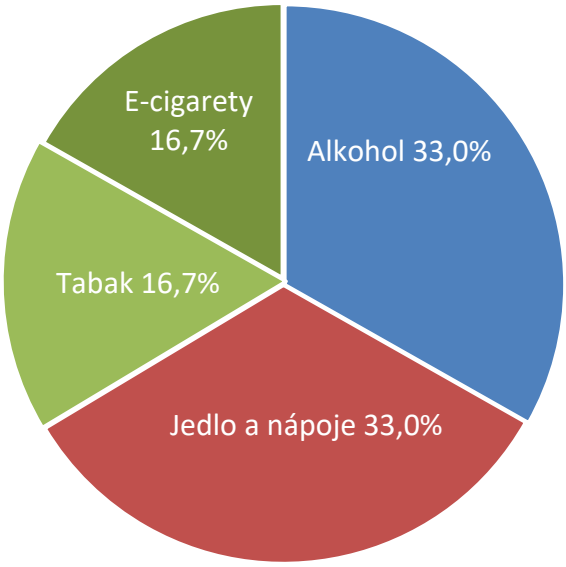

Každá kategória má niekoľko rôznych kritérií. Za každé kritérium sa udeľujú body, maximálny možný súčet je 100. V Indexe sa hodnotia len politiky, ktoré majú priamy vplyv na spotrebiteľov. Tieto politiky majú v kritériách rôznu váhu, aby odrážali rozsah, do akej miery sú spotrebitelia negatívne ovplyvnení, od relatívne malých nepríjemností až po vysoké dane a úplné zákazy.

Index pestúnskeho štátu je ako golf; je lepšie mať menej bodov. Na spodnom, šťastnejšom konci tabuľky došlo od roku 2016, keď bol Index zverejnený prvýkrát, len k malým zmenám. Nemecko je opäť najslobodnejšou krajinou na zozname, Slovensko sa umiestnilo v „zelenom" pásme najmenej pestúnskych" krajín. Oproti predchádzajúcemu indexu sa posunulo z 23. na 25. miesto.

1 Doteraz sme tento Index označovali ako Index opatrovateľského štátu. Rozhodli sme sa tento rok index premenovať tak, aby lepšie vystihoval podstatu paternalistických politík.

2 EPICENTER, Európske informačné centrum hospodárskych politík, je nezávislá iniciatíva desiatich popredných think tankov z celej Európy. Snaží sa informovať o európskej politickej diskusii a podporovať zásady slobodnej spoločnosti tým, že spája odborné znalosti svojich členov.

EPICENTER tvoria: Centrum politických štúdií (Dánsko), Fórum pre občiansky rozvoj (Poľsko), Institut Economique Molinari (Francúzsko), Inštitút pre ekonomické záležitosti (Spojené kráľovstvo), INESS Inštitút ekonomických a sociálnych analýz (Slovensko), Instituto Bruno Leoni (Taliansko), KEFiM (Grécko), Litovský inštitút voľného trhu, Prometheus (Nemecko) a Timbro (Švédsko). EPICENTER je rovnako ako jeho členovia politicky nezávislý a neprijíma financovanie od daňových poplatníkov.

Postavenie krajín v Indexe pestúnskeho štátu 2023

		Alkohol	E-cigarety	Jedlo/Nápoje	Tabak	Spolu Index 2023	Index 2021
1	Turecko	22,7	14	5.7	11.8	**54.2**	-
2	Nórsko	18.1	13.9	0.7	10.6	**43.3**	1
3	Litva	18.5	11.5	3	9.9	**42.9**	2
4	Fínsko	15,4	10	1.3	9.9	**36,6**	3
5	Maďarsko	2.7	10.6	10	12.3	**35.6**	4=
6	Írsko	16.9	1.3	4.3	12.3	**34.8**	7
7	Estónsko	11.1	9.7	2.3	10	**33.1**	6
8	Lotyšsko	11	9.1	4	6.3	**30.4**	4=
9	Poľsko	8.7	7.4	4.3	9	**29.4**	9
10	Švédsko	14.5	5,9	1	7,6	**29**	10
11	Veľká Británia	6.7	1.3	7	13.4	**28.4**	12
12	Slovinsko	7.4	7.7	1.3	10.8	**27.2**	14
13	Francúzsko	8.1	2.8	3	11.9	**25.8**	15
14	Chorvátsko	6.9	5.3	2.3	10.4	**24.9**	13
15	Holandsko	4.7	7.1	0	10.3	**22.1**	18
16=	Rumunsko	4,6	5.3	0	12	**21.9**	16
16=	Dánsko	2.4	7.5	2.7	9.3	**21.9**	25
18	Grécko	3.1	8	0	10.7	**21.8**	11
19	Portugalsko	4.4	7.6	1.6	7,6	**21.2**	17
20	Cyprus	4.5	7.9	0	8.7	**21.1**	19
21	Rakúsko	5	6.2	0	7.2	**18.4**	20=
22	Belgicko	1.7	6	1	9.1	**17.8**	20=
23	Malta	5.9	1.7	0	9.5	**17.1**	23=
24	Bulharsko	3.9	1.8	0	11.1	**16,8**	22
25	**Slovensko**	**2.7**	**4.5**	**0**	**8.4**	**15,6**	**23=**
26=	Španielsko	2.9	3	0.7	8	**14.6**	27
26=	Luxembursko	3.7	5.3	0	5.6	**14.6**	28
28	Taliansko	3.6	2.7	0.7	7.4	**14.4**	26
29	Česko	2.5	1.7	0	8.9	**13.1**	29
30	Nemecko	2.3	2.1	0	5.6	**10**	30

Paternalistické politiky zvyčajne znižujú kvalitu života jednotlivca v jednej alebo viacerých oblastiach týmito spôsobmi:

- zvyšovanie cien (prostredníctvom daní alebo maloobchodných monopolov)
- stigmatizácia spotrebiteľov
- obmedzovanie výberu
- obťažovanie spotrebiteľov (napr. obmedzením obchodných hodín)
- obmedzovanie informácií (napr. zákazom reklamy)
- zníženie kvality výrobkov

V súčasnej spoločnosti jednoznačne prevláda tendencia vládnych a lekárskych autorít „uťahovať skrutky" a neustále zmenšovať pole osobného rozhodnutia spotrebiteľa. Príkladom je stratégia „generácia bez tabaku" Európskej komisie, ktorá predpovedá prísun ďalších obmedzujúcich opatrení. Autori Indexu pestúnskeho štátu nijako nespochybňujú zdravotné dopady „hriešnych" aktivít ako je fajčenie, či nadmerná konzumácia alkoholu. Ani potrebu politík informovania občanov o týchto dôsledkoch. Autori Indexu sa zameriavajú na politiky, ktoré majú „rozhodovať" za občana. Čo, kedy, za koľko a ako sa smie konzumovať. **Vlády si týmito politikami berú právomoc určovať, ako má vyzerať šťastný, a zdravý život občana, čo je v rozpore s rešpektom slobodnej voľby občana**. Po zregulovaní a prípadnom zákaze „prvotných" hriechov môžu prísť na rad ďalšie. Výskyt rakoviny, či znižovanie doby dožitia spôsobuje napríklad aj nedostatok spánku, nedostatok pohybu, či používanie počítača v nočných hodinách.

Pri spracovávaní Indexu sa len málokedy stane, že prijaté politiky smerujú k vyššej slobode občana. Od roku 2021 bolo takýchto príkladov len niekoľko, ale osobitnú zmienku si zaslúži Nórsko za zrušenie dane na sladké potraviny a nápoje. Taliansku dokázalo znížilo daň z tekutiny do elektronických cigariet. Cyprus znížil DPH na alkohol predávaný v baroch. Viac informácií získa slovenský spotrebiteľ vďaka posunutiu hraničného času pre reklamu na liehoviny v televízii z 22.00 h na 20.00 h. V Španielsku bola reklama na liehoviny úplne zakázaná, teraz je možná medzi 1.00 h a 5.00 h.

Aký je efekt opatrení pestúnskeho štátu?

Väčšinou sú paternalistické politiky prezentované s cieľom zlepšovať zdravotný stav obyvateľstva. Pozorný čitateľ si ale iste všimol, že napríklad nedávne zvýšenie spotrebnej dane z liehovín žiadne čísla a prognózy efektu dane na zdravotný stav neobsahovali. Spotrebné dane sa zavádzajú a zvyšujú predovšetkým s cieľom naplniť štátnu kasu. Nie sú „earmarkované", t.z. ich výnos sa nepoužíva na sanáciu problému (napr. liečenie zdravotných problémov), kvôli ktorému sa vyberajú.

Donucovacie politiky pestúnskeho štátu pritom spôsobujú množstvo problémov a nákladov. **„Dane z hriechu" zvyšujú životné náklady a poškodzujú najmä chudobných. Vysoké ceny podporujú čierny trh a vedú ku korupcii. Zákazy reklamy obmedzujú hospodársku súťaž a potláčajú inovácie. Nadmerná regulácia vytvára nadmernú byrokraciu a vyčerpáva policajné zdroje.**

Pokiaľ zástancovia kampane za lepšie verejné zdravie uznávajú škody spôsobené ich politikou, tvrdia, že sú viac než kompenzované prínosom pre zdravie - účel ospravedlňuje prostriedky. Existuje však len málo dôkazov o tom, že krajiny s paternalistickejšou politikou sa tešia lepšiemu zdraviu alebo dlhovekosti. Ako ukazuje nasledujúci obrázok, neexistuje žiadna korelácia medzi hodnotami indexu opatrovateľského štátu a očakávanou dĺžkou života. Očakávaná doba dožitia je pritom najlepším indikátorom kvality zdravotného stavu populácie.

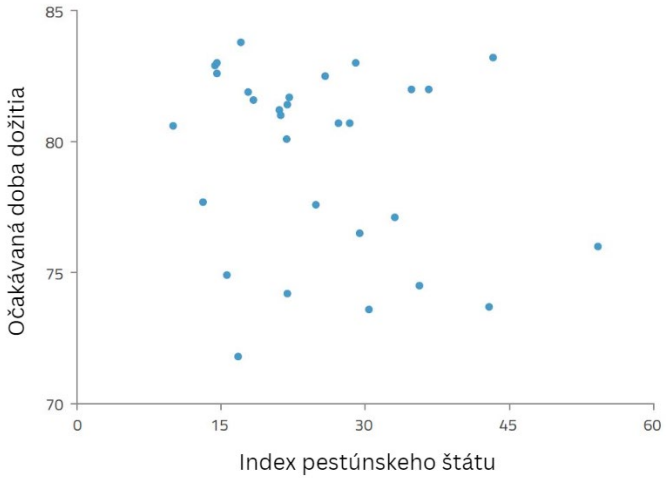

Graf vypovedá o tom, že vysokú dobu dožitia majú aj liberálne krajiny s nízkou hodnotou indexu na úrovni 15 bodov. V pravej hornej časti je osamelé Nórsko, ktoré reguluje občanov výrazne, s hodnotou indexu 43. Naopak, najviac regulujúce Turecko má pomerne nízku dobu dožitia. Aj v tomto prípade platí, že za dobu dožitia je zodpovedné hlavne bohatstvo krajín, a podpora zdravého ekonomického rastu je najefektívnejším spôsobom predlžovania tejto doby.

To, čo sa v súvislosti s opatreniami nespomína, je práve ich efekt na inovácie. Revolúcia v spôsobe konzumácie nikotínu je toho pekným príkladom. **Regulačné a reklamné obmedzenia spomaľujú nástup týchto inovácií, ktoré majú preukázateľne nižšie zdravotné dopady na spotrebiteľov.**

Čo vyplynulo z Indexu pestúnskeho štátu 2023?

Dvanásť z tridsiatich krajín má v súčasnosti zavedené dane na sladké nápoje v rozmedzí od 7 centov až 30 centov za liter. V roku 2017 ich bolo len päť - čo nie je zlé tempo rozširovania na politiku boja proti obezite, ktorá dosiaľ nikde neznížila mieru obezity.

Pätnásť krajín zdaňuje tekutinu z elektronických cigariet - oproti ôsmim v roku 2017 - a ďalšie dve krajín predaj e-cigariet úplne zakázalo. Je ťažké si predstaviť kontraproduktívnejšiu politiku v oblasti verejného zdravia.

V indexe už nie je žiadna krajina, ktorá by rozhodnutie o možnosti fajčenia v baroch a reštauráciách ponechávala výlučne na majiteľa prevádzky.

Vo väčšine z tridsiatich krajín sa s fajčiarmi zaobchádza ako s občanmi druhej kategórie a stúpenci pestúnskeho štátu otvárajú nový front proti ľuďom, ktorí radi jedia.

Trinásť krajín, ktoré majú „komplexný" zákaz fajčenia, uplatňuje rovnaké obmedzenia aj na vapovanie.Aktivisti, ktorých cieľom je často úplné obmedzenie spotreby, navrhujú bizarné a neúčinné spôsoby, ako odradiť ľudí od pitia alkoholu. Od zavádzania minimálnych cien (Írsko, Škótsko a Wales) cez zvyšovanie veku na pitie alkoholu (Litva) až po záclony okolo alkoholických nápojov v obchodoch (Írsko).

Vlády, ktoré sa snažia znížiť svoje rozpočtové deficity po pandémii, zistili, že majú spoločnú reč s extrémistami z oblasti verejného zdravia, ktorí presadzujú dane z hriechu. Väčšina krajín uvaľujúcich dane na sladké nápoje sa vzťahuje aj na umelo sladené nápoje, čím sa ukázalo, že ide o systém, ktorý má vládam prinášať peniaze. Rovnako sa uvaľuje daň aj na náplne do elektronických cigariet, ktoré neobsahujú nikotín.

Niekoľko krajín zvýšilo selektívne DPH na výrobky obsahujúce cukor, čím vytvorilo, de facto daň z hriechu.

Index o Slovensku

Slovensko patrí k liberálnejším krajinám v indexe, pokiaľ ide o reguláciu životného štýlu občanov, ale to sa môže rýchlo zmeniť. Bojovníci za „pestúnsky štát" neustále presadzujú nové obmedzenia občianskych slobôd a Slovensko má ďaleko od dokonalosti. Pozitívnym krokom bolo, že v roku 2020 odmietlo daň z náplne do elektronických cigariet. Prísne obmedzenia fajčenia sa však vzťahujú aj na vaping, ktorý má preukázateľne nižšie zdravotné dopady nielen na aktívnych konzumentov, ale aj na pasívnych.

Slovensko, ktoré tradične dosahuje dobré výsledky v rebríčku Indexu pestúnskeho štátu, je jedným z mála štátov, v ktorých od posledného vydania došlo k veľmi miernej liberalizácii. V auguste 2022 povolilo reklamu na liehoviny v televízii po 20:00 večer (predchádzajúca hranica bola 22:00).

Index bol spracovávaný k stavu legislatívy 1.1.2023. Z tohto dôvodu v ňom ešte nie je reflektované radikálne zvýšenie dane z liehovín o 30%, ktoré začalo platiť 1.4.2023.

Jedným z dôvodov dobrého postavenia je aj skutočnosť, že na Slovensku je povolená domáca výroba alkoholu na vlastnú spotrebu. Daň z cukru sa pravidelne objavuje vo verejnej diskusii, ale zatiaľ sa nedostala do podoby legislatívneho návrhu. O dôvodoch, prečo daň z cukru nie je dobrým nápadom, sme písali v štúdii Trpká daň z cukru.

Ako sa bude dariť paternalistickým politikám v najbližších rokoch? Istú formu predpovedi vidíme v Českej republike, ktorá kvôli vysokému deficitu predstavila konsolidačný balíček už teraz, ten slovenský bude musieť prísť v blízkejdobe. V českom konsolidačnom balíčku nechýba zvyšovanie daní na všetky druhy tabaku, ale aj na nikotín v náplniach elektronických cigariet, či nikotínových vrecúškach. Vyššie dane budú platiť pre alkohol.

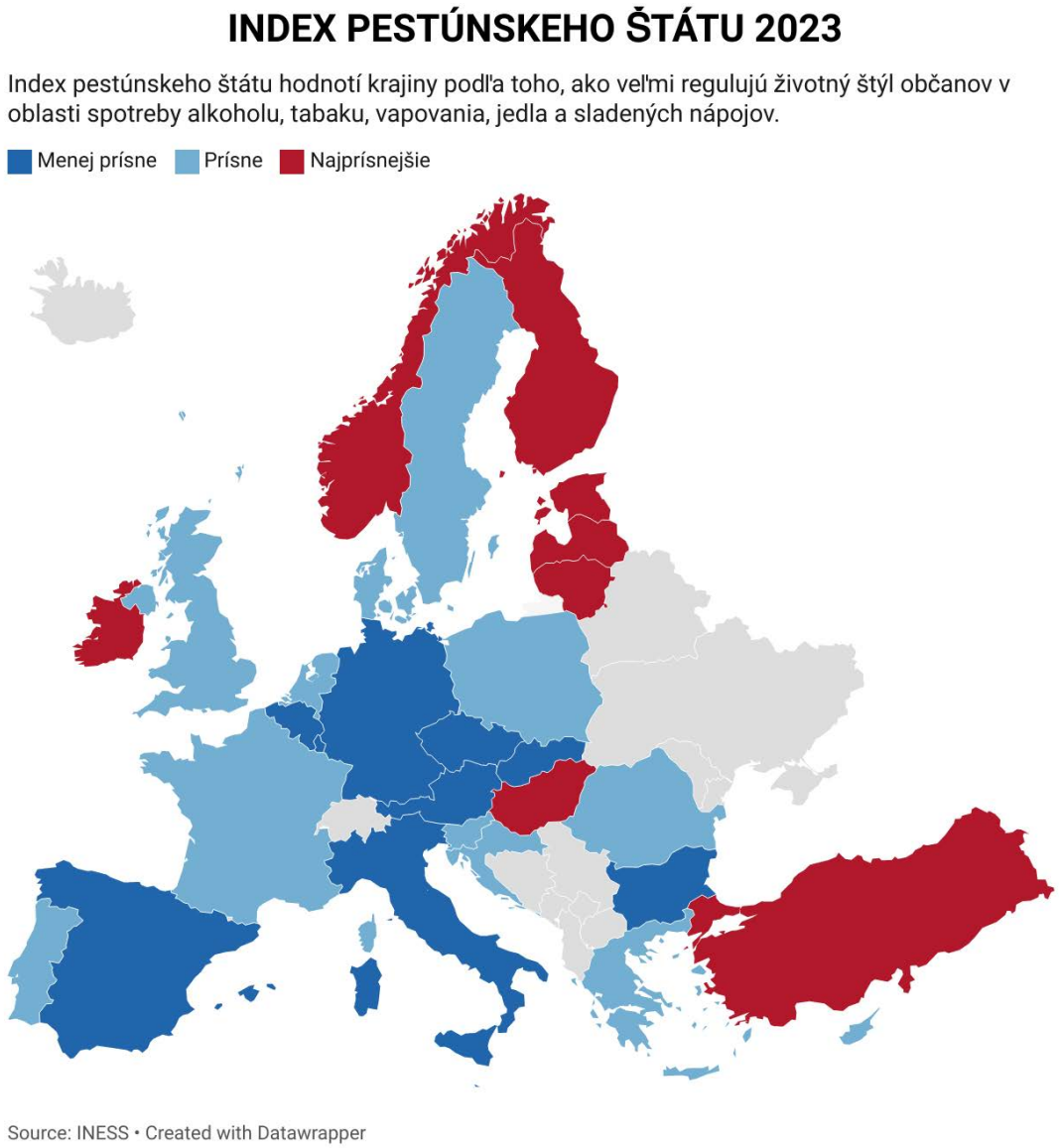

O autorovi

Radovan Ďurana po ukončení Fakulty manažmentu UK v Bratislave so špecializáciou finančný manažment pracoval v komerčnej banke v zahraničí ako analytik. Oblasťou jeho záujmu sú verejné financie, sociálny systém. Už niekoľko rokov vedie vzdelávací projekt Cena štátu. Pôsobí aj ako fellow francúzskeho IREF.

Členovia združenia Epicenter network sú:

EPiCENTER European Policy Information Center

özgürlük araştırmaları derneği freedom research association

IES EUROPE

libera

PROMETHEUS DAS FREIHEITSINSTITUT

szabad piac ALAPÍTVÁNY

+Liberdade

Liberální institut 1989

Hayek Institut Friedrich August v. Hayek Institut

iea Institute of Economic Affairs

Fundación para el Avance de la Libertad

CONSUMER CHOICE CENTER

iness

WEI

ibl Istituto Bruno Leoni idee per il libero mercato

Lithuanian Free Market Institute

CENTER FOR LIBERAL STUDIES

INSTITUT ÉCONOMIQUE MOLINARI

TIMBRO

IME Institute for Market Economics

Aktuálne publikácie

AKO PRELOMIŤ ĽADY V ŠKOLSTVE

Na Slovensku máme 50 škôl, kde 20-tisíc žiakov absolvuje viac ako 10-tisíc vyučovacích hodín a napriek tomu sa nenaučia základy gramotnosti. V publikácii **Ako prelomiť ľady v školstve** predstavujeme príklady najlepších politík zo zahraničnej praxe, ktoré dokázali zlepšiť výsledky vzdelávania detí zo znevýhodneného prostredia.

ZISK, KONKURENCIA A NÁROK PACIENTA

Publikáciou **Zisk, konkurencia a nárok pacienta** chceme prispieť k posunutiu debaty z 15-ročného prešľapovania k skutočným otázkam (ne)efektívnosti súčasného trhu zdravotného poistenia. Výber textov komentuje ekonomické fungovanie slovenského zdravotníctva z pohľadu (ne)funkčnosti trhových nástrojov.

SERVISNÉ POUKÁŽKY: NÁSTROJ, KTORÝ NEFUNGUJE

Jedným z nástrojov na podporu sociálneho podnikania sú servisné poukážky, ktorých účelom je podpora dopytu po službách zo sociálnych podnikov. Ako sa uplatnilo používanie servisných poukážok? Pozreli sme sa, ako po 4 rokoch tento systém funguje v publikácii **Servisné poukážky, nástroj ktorý nefunguje.**

DRAHÁ RODINNÁ POLITIKA

Proti zvýšenej podpore rodiny sa ani opozičný politik neodváži argumentovať. Akýkoľvek návrh má takmer zaručenú istotu, že prejde, lebo rodina je nedotknuteľná. Nikde v týchto debatách sa však nehovorí o tom, koľko rodinná podpora skutočne stojí už dnes. A či to nebodaj už nie je dosť, pričom **kľúčové je zamerať sa na adresnosť.**

VEČNÝ SÚBOJ IDEOLÓGIE A EXPERTÍZY

V publikácii **Večný súboj ideológie a expertízy** sa INESS zamýšľa nad fenoménom ideológie a expertízy v kontexte zdravotníctva. Text z filozofického hľadiska analyzuje koncepty expertízy, ideológie a potom je teoretický rámec aplikovaný na tri konkrétne príklady, ktoré ilustrujú dopady ignorovania odborných poznatkov v zdravotnej politike.

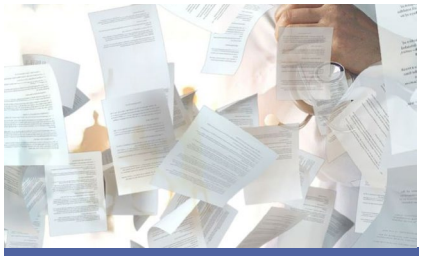

NOVELIZÁCIE V ZDRAVOTNÍCTVE 2004-2022

Je v poriadku zmeniť alebo odstrániť zlé zákony, a aj tie dobré je potrebné z času na čas aktualizovať tak, aby reflektovali vývoj vo svete. V INESS sme spočítali novelizácie 11 hlavných zdravotníckych zákonov. Zistili sme, že dokopy zmenili až 603-krát. Ďalšie zistenia sa dočítate v publikácii **Novelizácie v zdravotníctve 2004-2022.**

Vydal: INESS – Inštitút ekonomických a spoločenských analýz
www.iness.sk

Autori: Christopher Snowdon, Radovan Ďurana
Grafický dizajn: INESS
Úvodný obrázok: Jasper AI
Rok vydania: 2023

Kontakt:

Radovan Ďurana
radovan.durana@iness.sk

2 % pre INESS

Pridajte sa k nám svojimi 2 % a zvýšme spolu tlak na zodpovednejšie hospodárenie štátu a menej regulácií, nech znie viac rozumu a menej populizmu.

www.iness.sk